

Kinderen in Bezet Gebied

—
Brochure met getuigenissen van kinderen
in Pajottenland en Zennevallei
in de Eerste Wereldoorlog.

Inhoudstafel

Inleiding.....	4
Vluchten.....	5
Soldaten.....	9
Inkwartiering.....	14
Gescheiden door oorlog.....	16
De dood en gevaar.....	20
Eten.....	24
School.....	32
Vrije tijd.....	38
Kledij.....	43
Geld verdienen.....	45
(Bij)geloof.....	47
Herdenken.....	50
Index gemeenten.....	52

Kinderen in Bezet Gebied

Ben jij leerkracht in de regio Pajottenland en Zennevallei en geef je les rond de Eerste Wereldoorlog? Dan is de brochure 'Kinderen in Bezet Gebied' voor jou. De brochure toont leerlingen hoe het was om honderd jaar geleden in hun eigen gemeente te leven. Het dagelijks leven tijdens de Eerste Wereldoorlog wordt geïllustreerd aan de hand van origineel beeldmateriaal en pakkende getuigenissen. Zo kan jij jouw leerlingen op een heel andere, meer persoonlijke manier, meenemen in het verleden.

Wat kan je in de brochure vinden?

Aan de hand van verschillende thema's, zoals eten, communie, vluchten, dood en gevaar,... nemen we je mee in de tijd van toen. Bij elk thema krijg je een korte inleiding gevolgd door de getuigenissen van kinderen die de oorlog meemaakten. Zo krijgt oorlog een heel andere betekenis. Deze brochure is geen volledig lespakket, maar kan je ter ondersteuning gebruiken.

Ben je op zoek naar info over jouw gemeente? Achteraan in deze brochure vind je een index waar je op jouw gemeente kan zoeken.

Inleiding

De Eerste Wereldoorlog, ook wel de Grote Oorlog genoemd, was een oorlog die in Europa begon op 28 juli 1914 en eindigde op 11 november 1918, gekend als Wapenstilstand.

De jaren ervoor vonden verschillende gebeurtenissen plaats die de oorlog veroorzaakten. In heel Europa groeide het nationalisme, het idee dat het eigen volk beter was dan de andere. Daarnaast kreeg de bevolking een positievere houding tegenover geweld en oorlog voeren. Voornamelijk in Duitsland werd militair vertoon gewaardeerd en onder keizer Wilhelm II gingen ze dan ook een agressieve buitenlandse politiek voeren. Om belangrijker te worden in de wereld, bouwde de natie een oorlogsvloot uit. De andere landen voelden zich hierdoor bedreigd en gingen zich ook meer en meer bewapenen. Ten slotte gingen de grootmachten die bij de oorlog betrokken waren, ook bondgenoten zoeken en twee allianties vormen die lijnrecht tegenover elkaar stonden: de geallieerden, waaronder het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Rusland en de centralen, waaronder Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Italië.

Doordat er de jaren voor de oorlog al spanningen waren tussen de grootmachten, escaleerde de situatie na de moord op Frans Ferdinand, troonopvolger van Oostenrijk-Hongarije. Bij een bezoek aan Sarajevo op 28 juni 1914 werd hij vermoord door Gavrilo Princip. Sarajevo behoorde toen tot Oostenrijk-Hongarije hoewel buurland Servië niet tevreden was met deze annexatie. De moord op Franz Ferdinand moest dan ook bestraft worden en een maand later verklaarde Oostenrijk-Hongarije, gesteund door Duitsland, de oorlog aan Servië, gesteund door Rusland. De spanningen die zich reeds jaren hadden opgebouwd, kwamen tot uiting en de bondgenootschappen traden in werking. Duitsland reageerde hierop door Frankrijk via België en Luxemburg aan te vallen. De Duitse opmars werd pas in Parijs tot stilstand gebracht, en aan het westfront groeven de troepen zich in wat leidde tot een loopgravenoorlog. Hoewel iedereen dacht terug te zijn tegen Kerstmis, zou de oorlog uiteindelijk jaren duren.

Vluchten

Wat zou jij doen mocht er plots weer oorlog uitbreken en de soldaten langzaam dichterbij komen? Juist, vluchten. Naar daar waar je denkt dat er geen oorlog zal komen. Dat deed een kwart van alle Belgen ook tijdens de Eerste Wereldoorlog. Velen vluchtten naar de buurlanden of naar een andere stad in België. Toen alles weer veilig was (voor velen pas na vier jaar) keerden ze terug naar huis.

Augustus 1914. Het is oorlog. Iedereen in de straten weet het en iedereen praat er over. Verhalen over plundersingen en misdaden door de Duitse soldaten worden doorverteld. Sommige families pakken, behoorlijk geschrokken, een paar zaken bij elkaar en verlaten hun huis. Ze vertrekken naar familie die verder weg van het binnenvallend leger woont, volgen de Belgische soldaten naar de grens met Nederland of Frankrijk, steken de zee over naar Groot-Brittannië of keren na een paar dagen vluchten al weer naar huis terug. Jonge mannen gaan op de loop uit schrik om mee te moeten vechten met de Duitsers of weigeren om in Duitsland te moeten gaan werken. Ze verstoppen zich in de bossen of bij familie of proberen via de grens het Belgisch leger te bereiken.

Vluchtelingen uit de Westhoek

Vanaf de lente van 1917 tot het laatste oorlogsjaar verplicht het Duitse leger de inwoners van de frontstreek in de Westhoek naar het binnenland te vluchten. Er wordt namelijk te zwaar gevochten aan het front. Families uit de regio Wervik en Geluwe, Ieper en Menen worden op de trein gezet en belanden in het Pajottenland en de Zennevallei. Vluchtelingen uit het Franse Commines worden ook hier opgevangen.

Dagboekfragment

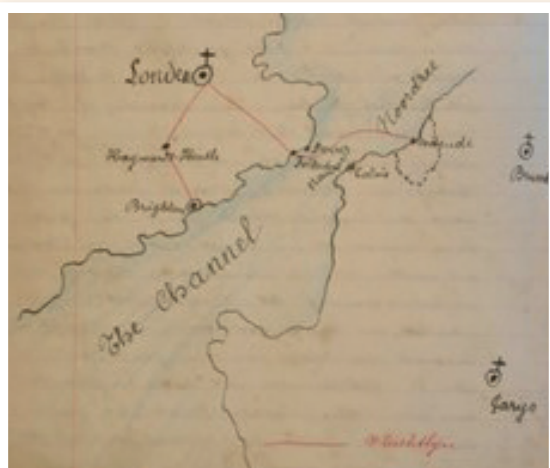
Sylvère | De vlucht uit Dadizele

15 oktober 1917

"Alle inwoners tot aan de spoorweg moesten 's anderendaags om 10u vertrekken. Waar we naartoe gingen, wist niemand. We moesten alle koeien binnen brengen aan de Kommandatur. Het deed me zo'n pijn onze lieve vier koeien achter te laten, we hadden ze zo goed verzorgd, verwend zelfs. Moeder en mijn zuster Julia weenden bij het droevige afscheid. Ook bij mij kwamen er tranen aan te pas. Een laatste keer liet ik mijn hand over de rug van onze dieren glijden: Bruintje...Sterre...Wittekop...Bletze... we waren ze voor altijd kwijt. Voor het eerst in mijn leven zag ik mijn vader wenen. Thuisgekomen moesten de aardappelen weg, de tarwe, tien hennen werden geslacht en bereid voor onderweg. Ook enkele broden en onze laatste boter werd klaargelegd voor de reis. De meubels, de werktuigen, nog zoveel meer moesten we achterlaten."

Sylvère is twaalf wanneer de Eerste Wereldoorlog uitbreekt.

Dagboekfragment

Petrus | De vlucht uit België

"Gisteren kwam ik aan in Brighton bij zuster Candide. Zij is net als mij gevlucht uit België. Ze had kaarten getekend waarop haar vluchtweg te zien was. Dankzij haar tekeningen kreeg ik ook een idee van de lange weg die ik had afgelegd. Zuster Candide vluchtte van Mechelen, via Wilrijk, Antwerpen en Gent naar Oostende. Daar verbleef ze twee dagen, waarna ze met het schip "Leopold II" naar Engeland zeilde. Vanuit Londen ging ze verder naar Brighton."

"Zuster Candide had postkaarten geschreven naar Florence. Het is dankzij Florence dat ik zuster Candide heb kunnen vragen of we bij haar konden verblijven. Gelukkig stemde ze toe. Ik werd in Londen opgehaald door een Engelsman en hij bracht me bij zuster Candide. Volgende week zullen Joseph en Petrus ook naar Brighton komen. Ik kijk er naar uit hen terug te zien."

Petrus vluchtte samen met Joseph en Petrus uit Wambeek richting Engeland.

Frans is 12 jaar wanneer hij met zijn gezin wegvlucht uit Geluwe en in Gooik terecht komt.

Dagboekfragment

Frans | Aankomst in Gooik

"Gisteren kwamen we heel laat in de nacht aan in Gooik. De Duitse soldaten hebben ons gezegd dat we moesten vluchten. Toen we aankwamen hebben we warme soep gekregen. We waren heel moe van de verre reis. We hebben geslapen in een klaslokaal in een school. Op stro! Deze ochtend hoorden we dat we in de Koekoekstraat konden wonen. Dat zijn heel vriendelijke mensen. Ze hebben ook vijf kinderen. Julia is even oud als mij."

Vluchtelingen in Lennik

In 1917 komt een groep vluchtelingen uit het Franse dorp Komen aan in Sint-Martens-Lennik. Zij verblijven daar van 4 september 1917 tot 14 juli 1918. 's Middags eten zij samen met de schoolkinderen in het notarishuis.

Uit Comines in Lennik
(collectie M. Van Assche).

Vluchtelingen uit Geluwe

De familie van Marie-Louise vluchtte in 1917 op bevel van de Duitsers uit Geluwe en kwam in het Pajottenland terecht. Marie-Louise zit links, naast haar broers Gerard en Joseph. In het midden zien we haar vader Camiel Vandamme en haar moeder Adeline Bostijn. Haar kleinste broer Albert zit op de schoot van haar moeder. De foxhond van familie De Leener poseert ook mee voor de foto.

De familie Vandamme uit Geluwe en hun gastgezin De Leener in de Rozenbroek.

Vluchtelingen in Galmaarden

Op deze foto zijn vluchtelingen uit het Franse dorpje Elven te zien. Zij kwamen tijdens de Eerste Wereldoorlog aan in Galmaarden en hoopten er een veilige vluchtplek te vinden. Deze foto werd genomen in 1918 op een boerderij in Galmaarden, de Pauwelhoeve. De vluchtelingen dragen allemaal erg mooie, 'zondagse' kledij. Dat was niet uitzonderlijk: ze namen immers hun mooiste kleren mee want ze wisten niet waar ze zouden terechtkomen, en die mooie kleren kon je toch niet achterlaten. Bovendien kon je er maar beter netjes voorkomen.

Vluchtelingen uit Neuville-en-Ferrain kwamen onderdak zoeken in Galmaarden

Op boerderijen en woningen in het centrum van Galmaarden, Tollembeek en Vollezele verbleven honderden vluchtelingen. Voor de bevolking was het niet gemakkelijk om alle vluchtelingen een onderkomen te geven, omdat er in onze streken ook veel armoede heerste.

Soldaten

Soldaten uit zo'n 50 verschillende landen kwamen naar Europa toegesnel om te helpen. Als je eens gaat kijken naar een oorlogskerkhof, zal je al die verschillende nationaliteiten broederlijk naast elkaar zien liggen, vele duizenden kilometers van huis. Wie weet vind je zelfs het graf van een Duitse of Engelse soldaat bij jou in de buurt. Ook vanuit het Pajottenland en de Zennevallei werden mannen gemobiliseerd om te gaan vechten aan het front. Vele kinderen moesten dus afscheid nemen van hun vader.

Gewapende ruiters

In het begin van de oorlog stuurden de Duitse troepen Ulanen. Dit zijn licht gewapende ruiters die in kleine groepen de streek kwamen verkennen. Soms knipten ze telefoondraden door of vernielden ze spoorlijnen. Dit waren de eerste soldaten die de mensen te zien kregen. Deze lieten dan ook een grote indruk na op vele kinderen uit de regio. Hun ervaringen kan je lezen in de dagboekfragmenten.

De mensen uit de bezette gebieden moesten trouwens ook leren samenleven met de soldaten. De Duitse soldaten namen vaak scholen, kerken... in en/of woonden samen in huizen met de bevolking. Je kunt je wel voorstellen dat dit voor de bevolking niet makkelijk moet zijn geweest.

Na de oorlog keerden de Duitse troepen huiswaarts, maar dat betekende niet dat er geen soldaten meer in de regio langskwamen. Heel wat Franse en Belgische soldaten verbleven nog een tijdje in onze regio. Ze waren op weg naar huis, een reis die niet op enkele dagen gemaakt was! De soldaten werden met veel vreugde ontvangen.

Maurice is 8 jaar oud in 1914 en woonde in Bellingen.

Dagboekfragment

Maurice | Het vertrek van de soldaten

“Ik heb gisteren ongeveer tien soldaten uit Bellingen zien vertrekken. Ik zag ze afscheid nemen van hun familieleden aan het station.

Eén soldaat had blinkende hoge laarzen en een brede blauwe broek aan. Hij had ook allemaal witte linten rond zijn borst. Ik vond zijn pinnenmuts met floche wel grappig. Hij en nog een andere soldaat dronken nog een laatste pint Faro. De dikke veldwachter Mertens zei dat de oorlog snel gedaan zou zijn. Om 10u30 vertrok de trein. Wij bleven allemaal kijken en we waren een beetje bang over wat er nu zou gebeuren.”

Uniformen en medailles

De Eerste Wereldoorlog was een oorlog waarin een veelheid aan nationaliteiten meevochten. Op basis van de uniformen van de soldaten kon je hun nationaliteit bepalen. Zo kon je Duitse soldaten herkennen aan hun pinhelm. Aan het begin van de oorlog hadden niet alle soldaten kaki of grijze uniformen. Franse soldaten hadden een rode broek, een blauwe jas en een blauwrode pet. Belgische soldaten droegen een blauwe jas en een grijze broek. Ze hadden zelfs geen helm op.

In het begin van de oorlog besepte de legerleiding nog niet hoe gevaarlijk de wapens van de vijand konden zijn. De uniformen van de soldaten waren ook veel te opvallend. Na enkele maanden veranderden de legers hun kledij: ze kozen voor kaki of grijs en maakten ook gebruik van echte helmen. Soms werden er op de uniformen lintjes of medailles gespeld. Deze kentekens werden niet op het vechtuniform gespeld, want dan zou het te gemakkelijk zijn officieren van ver te herkennen. Wie zo een kenteken opgespeld kreeg, mocht zich een oorlogsheld noemen. Deze medailles waren er om soldaten te belonen die iets bijzonders hadden gedaan.

In april 1915 gebruikten de Duitse soldaten voor het eerst gifgas. Wanneer soldaten dit gas inademden, stierven ze onmiddellijk. Om de aanvallen met gifgas te overleven, droegen heel wat soldaten sindsdien ook gasmaskers.

Dagboekfragment

Elsa | Soldaten!

"Vandaag heb ik een soldaat gezien! Mama had het geklak van paarden gehoord. Henriette en ik hebben dan door het raam een man op een paard gezien. Mama vertelde dat zij hier op verkenning komen. Deze soldaten hebben ook een speciale naam, maar die ben ik vergeten. Ik weet nog dat hij een helm aanhad in de vorm van een punt. Door de helm zag ik bijna niets van zijn gezicht."

Elsa was zeven jaar in 1914 en woonde in Roosdaal.

Dagboekfragment

René | Duitse soldaat op bezoek

"Gisteren heb ik marmelade gegeten. Dat vond ik wel lekker! Een Duitse soldaat heeft dit voor ons meegenomen als bedanking. Hij komt af en toe bij ons op bezoek en hij eet af en toe ook mee. Hij vertelde alweer over zijn mama. Ik denk dat hij haar mist."

Dagboekfragment

Julia | Rijst met chocolade

"Toen de oorlog gedaan was, woonden er enkele Franse soldaten in ons huis. Ze hadden in onze serre achter het huis een keuken gemaakt. Zo konden ze de andere Franse soldaten eten geven. Elke avond kregen wij ook iets te eten. Dit was meestal heel lekker, vooral de rijst met chocoladesaus! De Fransen zijn niet zo lang gebleven. Jammer, want ze konden heel goed koken!"

Julia was vier jaar en woonde in Dilbeek.

Dagboekfragment

Petrus | Ulanen

Petrus was 13 jaar toen de oorlog uitbrak. Hij woonde in Gooik aan de Hutselenberg.

“De oorlog is begonnen! Mijn papa vertelde dat er oorlog is omdat de Duitsers via België naar Frankrijk wouden gaan vechten. Maar omdat België niet akkoord was, komen ze hier vechten! Ik heb de Duitse soldaten ook gezien. Het zijn “Ulanen”, dat zijn de verkenners. Ze kwamen met een grote groep en hebben hun tenten opgezet in de grote wei op de Hutselenberg. Ze hadden allemaal blinkende pinhelmen. Er waren ook veel paarden mee. De dag nadien zijn ze vertrokken.”

Dagboekfragment

Hortensia | Bang voor de soldaten

“Deze ochtend heb ik voor de eerste keer soldaten gezien! Ik stond stiekem uit het raam te kijken toen ze aankwamen. Toen mama en papa het hoorden, kwamen ze ook snel kijken. De soldaten zagen er erg gevaarlijk uit met hun wapens en hun rare punthelmen. Eén van hen vroeg mijn vader om voor hen en de paarden snel water te brengen. Papa gehoorzaamde meteen, ik denk dat hij ook een beetje bang was voor de soldaten! Op de hoek van de Hoogstraat en het Kerkplein stonden een paar jongens met een fiets. De Duitsers gingen meteen op hen af en maakten de fietsen kapot. Zo konden de jongens niet snel wegfietsen naar de buurgemeenten om het nieuws te verspreiden dat de Duitse troepen gearriveerd waren!”

Hortensia is 10 jaar oud en woont in Teralfene dicht bij de kerk.

Dagboekfragment

Clemence | Hoeden met wortels

"Zondag was ik zoals steeds onderweg naar de vroegmis in de abdij van Affligem, toen er plots enkele Duitse ruiters verschenen. Later vertelde papa mij dat het Ulanen waren, lichtbewapende verkenners die in snel tempo ons land doordrongen. De Duitsers bevalen mij meteen om water te halen voor hun paarden. Ik deed wat mij gevraagd werd en was niet bang, maar wel geschrokken. Ik had nog nooit een soldaat gezien! Toen ik met het water terugkwam, keek ik opnieuw naar de soldaten en zag dat ze heel rare helmen droegen. Het leken wel hoeden met wortels erop.

Clemence is 15 jaar
wanneer de oorlog uitbreekt.

Een paar dagen later zag ik overal Duitse soldaten door de Bleregemstraat marcheren. Dat zou nog dagenlang voortduren. Ze zongen voortdurend gekke liedjes.

Ik herinner me nog een aantal strofen van het marslied:

*Ons vaderland moet groot zijn, de Keizer die het wil,
ahoi, ahoi
Ons Duitsland is te klein, ahoi, ahoi
Belgenland moet er bij zijn"*

Inkwartiering

Op 22 augustus mochten de Pamelaars de eerste Duitsers al verwelkomen, troepen die vanaf Brussel op doortocht waren. Via de Ninoofsesteenweg trokken voortdurend soldaten voorbij die in de verschillende gemeenten van de regio onderdak eisten. De Duitsers werden dikwijls bij de inwoners zelf ondergebracht. Het feit dat Duitsers bij mensen thuis hun onderdak eisten, noemen we 'inkwartieren'.

Ze stalen vlees, boter, brood, koffie, eieren, suiker, tabak en ander voedsel. Ze slachtten koeien, varkens en kippen, namen de mooiste paarden en karren mee, stalen tarwe, hooi en stro. Zo werd in september 1914 in Sint-Martens-Bodegem het kasteel Marlier geplunderd, in november 1918 stalen soldaten honderden flessen wijn en champagne van de kasteelheer van Zevenborren in Sint-Genesius-Rode.

Daarnaast eiste de Duitse overheid op geregelde tijdstippen verschillende 'nuttige' zaken op: wol, kussens en matrassen, paarden, fietsen, tabak of koper. Machines uit fabrieken werden afgebroken en naar Duitsland gebracht. Mannen werden gedwongen om in de 'heimat' te gaan werken.

Eind oktober 1914 hadden de Duitsers België bijna helemaal in handen, behalve een stukje in het Westen. Ze wilden dit laatste stukje ook nog innemen, maar dit mislukte. De IJzervlakte werd onder water gezet waardoor de Duitsers niet meer verder konden oprukken. Dit vormde de frontlijn en zou vier jaar lang ongewijzigd blijven. De regio Pajottenland en Zennevallei was dus 'bezet gebied' waar niet gevochten werd.

Dagboekfragment

Margriet | Soldaten in Dilbeek

"De winkel van mama en papa ziet er heel anders uit! Alle schoenen zijn weg en de winkel ligt vol met stro. De Duitse soldaten logeren hier nu. Ze zijn gisteren aangekomen in Dilbeek en slapen op het stro. Ik mag in mijn eigen bed slapen, maar ik slaap ook af en toe in de winkel."

Magriet is twee jaar wanneer de oorlog begint. Haar ouders hebben een schoenwinkel in Dilbeek.

Dagboekfragment

Céline | Verborgen eten

"Gisteren is mijn papa op bezoek geweest in het internaat. Hij vertelde dat er weer Duitse soldaten logeren op de hoeve. Ze slapen in de kamer met de nis. In deze nis verbergen mijn ouders aardappelen en graan die ze niet aan de Duitse soldaten gegeven hebben. Gelukkig staat er een kast voor deze nis zodat de soldaten het niet kunnen zien. Ik vind het wel grappig te weten dat de Duitse soldaten slapen in een kamer met 'verborgen eetwaren'."

Céline was negen jaar toen de Duitsers de oorlog verklaarden aan België. Ze woonde in een grote hoeve nabij Asse.

Julia was vier jaar en woonde in Dilbeek.

Dagboekfragment

Julia | Rijst met chocolade

"Toen de oorlog gedaan was, woonden er enkele Franse soldaten in ons huis. Ze hadden in onze serre achter het huis een keuken gemaakt. Zo konden ze de andere Franse soldaten eten geven. Elke avond kregen wij ook iets te eten. Dit was meestal heel lekker, vooral de rijst met chocoladesaus! De Fransen zijn niet zo lang gebleven. Jammer, want ze konden heel goed koken!"

Gescheiden door oorlog

Veel papa's, zonen, broers en vrienden vertrokken met het Belgisch leger. Sommigen zaten vier jaar lang vast aan de IJzer, anderen werden gevangengenomen of belandden in Nederland, Frankrijk en Groot-Brittannië. Jongens vluchtten de grens over om niet mee te hoeven vechten met de Duitsers. Wanneer gezinnen vluchtten, raakten sommige families elkaar in de verwarring wel eens kwijt.

Voor veel mensen was het bang afwachten of ze hun familieleden na de oorlog zouden terugzien. Zo ook voor Sylvère: zijn broer Jeroom moest meevechten aan de IJzer en ging dus niet mee naar Herne. Het gezin van Sylvère leefde dus vele jaren in twijfel: zouden ze hem ooit terugzien? In zijn dagboek schrijft Sylvère over deze gebeurtenissen.

Onze provincie lag in het Duitse Generaal Gouvernement, dit wil zeggen het gebied van België waar de Duitsers baas waren, maar waar je redelijk vrij kon reizen en een minimum aan soldaten logeerden. De gemeenten Roosdaal en Liedekerke grensden echter aan Oost-Vlaanderen dat deel uitmaakte van het Etappengebied, waar de controle veel strenger was. Hoe dichterbij je bij het front kwam, hoe meer regels en militairen er waren. Families die aan beide zijden van de 'grens' woonden, zagen elkaar vaak niet of enkel na de nodige controles en met behulp van een schriftelijk bewijs.

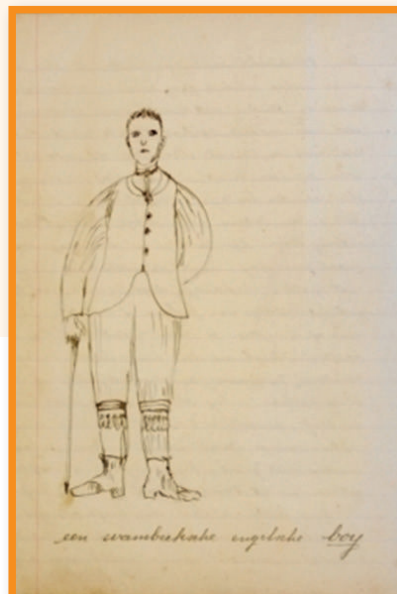
Dagboekfragment

Petrus | Vluchtweg

Petrus vluchtte samen met Joseph en Petrus uit Wambeek richting Engeland. Ze kwamen aan in Brighton bij zuster Candide, die eveneens gevlucht was uit Vlaanderen. In zijn dagboek schrijft Petrus over het leven in Brighton en over de vluchtweg van zuster Candide.

"Gisteren kwam ik aan in Brighton bij zuster Candide. Zij is net als mij gevlucht uit België. Ze had kaarten getekend waarop haar vluchtweg te zien was. Dankzij haar tekeningen kreeg ik ook een idee van de lange weg die ik had afgelegd. Zuster Candide vluchtte van Mechelen, via Wilrijk, Antwerpen en Gent naar Oostende. Daar verbleef ze twee dagen, waarna ze met het schip "Leopold II" naar Engeland zeilde. Vanuit Londen ging ze verder naar Brighton.

Zuster Candide had postkaarten geschreven naar Florence. Het is dankzij Florence dat ik zuster Candide heb kunnen vragen of we bij haar konden verblijven. Gelukkig stemde ze toe. Ik werd in Londen opgehaald door een Engelsman en hij bracht me bij zuster Candide. Volgende week zullen Joseph en Petrus ook naar Brighton komen. Ik kijk er naar uit hen terug te zien."

Dagboekfragment

Sylvère | Jeroom

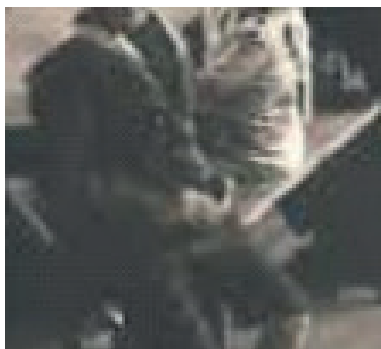
"Amaai... De grootste onzekerheid en vier jaren van twijfel valt weg: Jeroom leeft nog! Gisteren kwam hij aan in Herne. Dat moment zal ik nooit vergeten. Julia dacht al dat ze hem gezien had, maar we waren niet zeker. We stonden allemaal buiten met een kloppend hart: was hij het of was het een andere soldaat? Julia rende op hem af en vloog rond zijn hals. Ook wij liepen zijn richting uit. Moeder kon geen stap meer zetten. Ze was aan de grond genageld. Vier jaar was ze ongerust en nu stond hij daar ineens. De tranen vloeiden.

Onze gastvrouw Honorine was in haar nopjes en vierde met ons mee. Ze besloot om goede gerookte hesp boven te halen en nam ook een goed brood. Dat hadden we in jaren niet meer gegeten! Jeroom vertelde ook wat hij had meegemaakt. Op amper vijftig meter van de IJzer was hij in de arm geraakt door een kogel. Hierdoor kreeg hij een ontsteking en moest hij naar een hospitaal in Londen. Hierdoor was hij bijna een jaar uit dienst.

Ook Jeroom had gehoord over de Wapenstilstand. Wij waren zo gelukkig. Blij dat Jeroom was teruggekeerd. Ik vraag me af wanneer we zouden teruggaan naar Dadizele..."

Sylvère is twaalf wanneer de Eerste Wereldoorlog uitbreekt.

Jean is bij het uitbreken van de Grote Oorlog amper 2 jaar oud.

Dagboekfragment

Jean | Vader

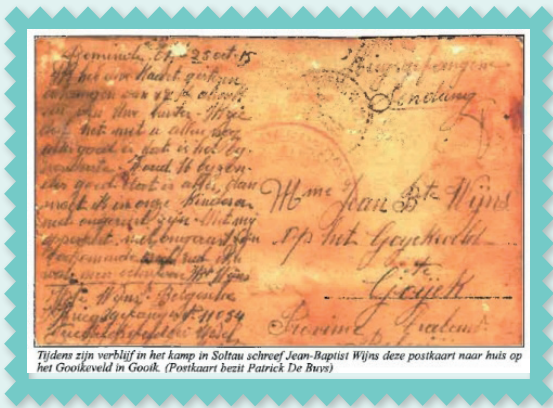
"Mijn vader Jean-Baptist werd aan het begin van de oorlog gevangen genomen en vier lange jaren in Duitsland vastgehouden. Hij zat er in het krijgsgevangenenkamp van Soltau, in het noorden van het land. Ook al schreef hij af en toe een postkaart, ik miste hem vreselijk. Het was zonder papa ook niet altijd even gemakkelijk thuis.

Ik ben nu net zeven jaar geworden en papa mocht na de wapenstilstand terug naar huis. Maar ik herkende mijn eigen vader niet meer! Die vreemde man die mama aanwees kon toch niet mijn papa zijn. Ik ben nog altijd zo ontzettend boos op alles wat Duits is, omdat ze me mijn papa hebben afgenomen."

Briefkaart

Jean-Baptist Wijns

De vader van Jean stuurde vanuit het krijgsgevangenenkamp een postkaart naar huis:

Tijdens zijn verblijf in het kamp in Soltau schreef Jean-Baptist Wijns deze postkaart naar huis op het Gooikveld in Gooik. (Postkaart bezit Patrick De Buys)

Bemide

25 oct 15

Ik heb uwe kaart gisteren ontvangen van 17^e alsook van uwe zuster.

Ik zie dat het met u allen nog alles goed is. Dat is het bijzonderste. Houd u bijzonder goed. Dat is alles, dan moet ik in onze kinderen niet ongerust zijn. Met mij opperbest, niet ongerust zijn.

Toekomende week zal ik u wat meer schrijven.

J Bte Wijns

Dagboekfragment

Malvine | Vreemde man

"13 februari 1919. Plots wandelt er een vreemde man binnen, met lang zwart haar en een baard. Ik ben pas vier jaar oud en ken die vreemde meneer helemaal niet. Ik verstopte me snel achter de rokken van mama en begin te huilen. Deze man blijkt mijn papa te zijn... daar moet ik toch nog aan wennen, hoor!"

Malvine werd op 31 augustus 1914 als derde kind uit een landbouwersgezin geboren te Gooik.

De dood en gevaar

Als je aan oorlog denkt, denk je al snel aan geweld en dus ook aan de dood. Heel veel papa's, broers, nonkels... die vertrokken om te vechten, kwamen niet meer terug. Iedereen kende wel iemand die aan het front gestorven was. Ook de mensen thuis hadden het zwaar: er was niet genoeg eten, in de winter was er te weinig hout om het huis warm te houden,... Tijdens de winter waren oude mensen en kinderen dan ook extra gevoelig om erg ziek te worden en hadden meer kans om uiteindelijk te sterven omdat de dokters als eerste voor de soldaten moesten zorgen.

Tijdens de laatste maanden van de oorlog stierven er heel veel mensen aan de gevolgen van de Spaanse griep. Deze ziekte kostte het leven aan meer mensen dan vier jaren oorlog! De Spaanse griep was niet de enige ziekte tijdens deze oorlog. Ook tyfus was een gevaarlijke ziekte waar veel mensen aan stierven.

Gevaar schuilt tijdens een oorlog vaak overal. Zeker voor kinderen, die niet altijd weten waar ze nu precies mee te maken hebben: vliegtuigen zijn leuk om naar te kijken, een granaat is interessant om mee te nemen, soldaatje spelen is best grappig. Als kind moest je heel goed oppassen wat je deed! Kijk maar naar het nieuws nu, naar plaatsen waar er oorlog is. Je ziet meteen hoe gevaarlijk het is voor kinderen in de oorlog.

Dagboekfragment

Celine | Tyfus

"De oorlog is nu ongeveer een jaar bezig. Mijn papa vertelde vandaag over een nieuwe gevaarlijke ziekte: tyfus. De ziekte is besmettelijk dus er zullen waarschijnlijk veel mensen aan sterven... De Duitse soldaten hebben ook veel schrik van de ziekte.

Op de hoeve verblijven er nu enkele vluchtelingen uit West-Vlaanderen. Toen er een groep Duitse ruiters aankwam om te controleren of er voldoende eten was afgegeven, vroeg mijn papa aan een oude vluchteling om zich in bed te leggen en te doen alsof hij ziek was.

De Duitsers geloofden dat hij tyfus had en zijn snel weggegaan, zonder te controleren!"

Celine was negen jaar toen de Duitsers de oorlog verklaarden aan België. Ze woonde in een grote hoeve nabij Asse.

Dagboekfragment

Jozef | Betrapt?

“Op een avond werd ik door mijn ouders op pad gestuurd met de hondenkar, om een zak tarwe naar de molen aan de Oude Geraardsbergsebaan te brengen. Hij zou de tarwe malen en ons op die manier meel voor brood bezorgen. Extra eten dat we hard nodig hadden door die rotoorlog! We gingen natuurlijk altijd 's nachts om spiedende Duitse ogen te vermijden.

Die avond hoorde ik echter plots in de verte een Duitse patrouille naderen. Ik wilde natuurlijk liever niet betrapt worden met ons graan, dus ik reed snel de hondenkar de struiken in. Maar wat moest ik met de hond doen? Ik had al snel het idee om mijn broekriem rond de muil van het dier te binden en wachtte af tot de patrouille voorbijliep. De Duitsers verdwenen zonder iets op te merken en ik kon mijn weg probleemloos verderzetten. Oef!”

Jozef, 13 jaar oud toen de Eerste Wereldoorlog startte, woonde in Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek (Roosdaal).

Dagboekfragment

Elsa | Een bom...

Elsa was zeven jaar in 1914 en woonde in Roosdaal.

“Deze ochtend was mijn zus Hilda ziek. Mijn vader, Henriette en ik gingen de berg op om dokter Roossens te vragen om heel dringend Hilda te komen onderzoeken. Maar toen zagen we een vliegtuig dat heel laag vloog. Mijn papa zei dat het een Engelsman was. Hij zou waarschijnlijk een bom gooien op Tuitenberg want daar zaten er Duitse troepen. Hij vertelde dat de oorlog niet lang meer zou duren. De Duitse troepen zouden zich snel terugtrekken. Een paar minuten later wisten we dat mijn vader gelijk had... We hoorden de ene zware knal na de andere. We zijn toen snel naar binnen gelopen en hebben de hele voormiddag gebeden, zeker tien Paternosters. Ik hoop dat er niemand gewond is en dat Hilda snel zal genezen...”

Dagboekfragment

Elsa | Mijn zus Hilda...

"Toen we thuis kwamen in de namiddag hoorden we het nieuws: het bombardement was bedoeld voor Tuitenberg, maar de piloot had zich vergist. Hij gooide de lading van 16 bommen op de omgeving van het kasteel van Strijtem. De hoeve van Theofiel Van Cutsem werd zwaar geraakt. Alle ruiten spatten in scherven uit elkaar. Een vrouw werd gekwetst door rondvliegend glas en op de weide waren er drie koeien en twee paarden getroffen. Maar René, de zoon van Theofiel, die met een kar bieten van het veld kwam en de paarden aan

het uitspannen was, kreeg de volle lading. De arme jongen zijn beide benen werden afgerukt... Alle dokters van de omgeving werden naar Strijtem geroepen om de gekwetsten te verzorgen. Ook dokter Roossens.

Pas tegen de avond kon dokter Roossens naar ons huis komen. René kon niet meer gered worden. Toen hij aankwam bij onze kleine zieke Hilda kon hij ook haar niet meer genezen. Ze was al overleden. Nooit in mijn leven heb ik iemand zo verslagen gezien als toen. Ik zie nog altijd zijn tranen langs zijn neus tot in zijn rosse baard lopen. Mama huilde ook. Papa stond met zijn hoofd tegen de muur geleund. Ik vergeet nooit het beeld van mijn wenende vader.

De hele oorlog hadden we al gehoord van vrienden die aan de IJzer een zoon, een vader of een broer hadden verloren. Het raakte ons diep. Maar nu de ongenadige dood op zo'n laffe manier ook in ons gezin was binnengedrongen, beseften we pas echt wat al die duizenden en duizenden andere mensen hadden gevoeld."

Dagboekfragment

Frans | Mijn beste vriend René

27 maart 1918

"Deze namiddag wilde ik graag met mijn vriend René gaan spelen in het dorp, na school. René en ik hebben een favoriete plek: aan de waag, dichtbij de Dender. Je kan je er erg goed verstoppen! Na een tijdje zagen we een Duitse soldaat aankomen, en we waren meteen op onze hoede. De Duitsers zagen er met hun uniformen en wapens altijd wel eng uit. Ineens richtte hij, totaal onverwacht, zijn geweer op ons en vuurde!

Wat toen gebeurde, was gewoon verschrikkelijk. Een kogel doorboorde vliegensvlug mijn dijbeen en raakte ook het hoofd van René, die achter mij stond. René was op slag dood! Ik begon heel hard te huilen. Enkele burens hadden het schot gehoord en kwamen meteen helpen. Ze brachten mij in een kruiwagen naar dokter Schelfhout, die mijn wonde verzorgde. Voor René kwam alle hulp te laat...

De mensen van mijn gemeente zeggen dat de Duitser moet gedacht hebben dat René en ik aan het smokkelen waren. Smokkelaars worden altijd heel hard gestraft! Maar wij waren helemaal onschuldig! Nu is René er niet meer en heb ik zo'n pijn in mijn been. Mijn moeder was werkelijk in alle staten toen ze het hoorde, ze dacht dat ik zou doodbloeden. Ze heeft al zoveel verdriet omdat mijn vader gevangen genomen is in Duitsland, en een kind verliezen zou voor haar heel moeilijk geweest zijn, zegt ze dan. Mij kan het toch helemaal niet troosten. Ik mis mijn beste vriend René nog elke dag..."

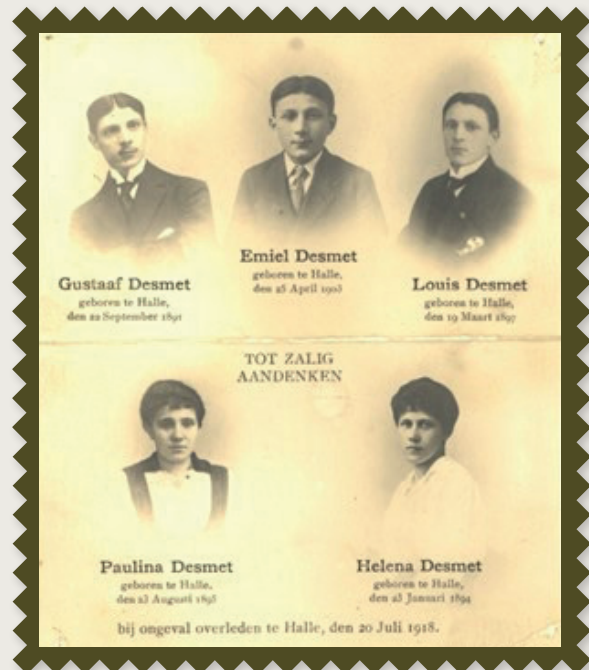
Frans is 14 jaar
oud in 1918.
Hij woont in
Liedekerke.

20 juli 1918: een ware ramp

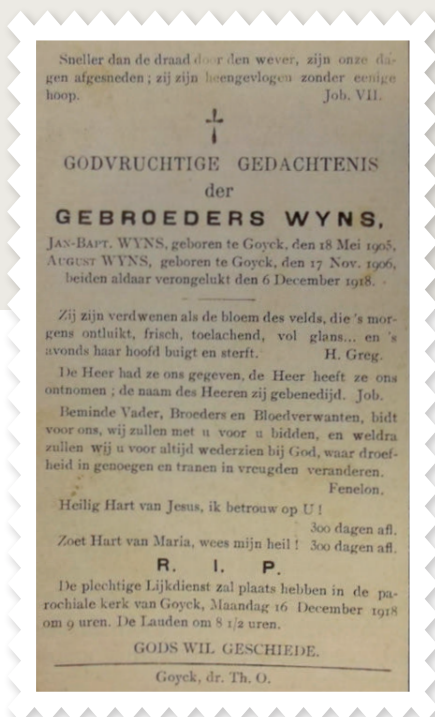
Volgens sommige bronnen verzamelden Duitse troepen in de nacht van 19 op 20 juli in het station van Halle om naar de frontlinie te vertrekken. Rond 1u00 hoorde men het geluid van een vliegtuigmotor. Even later werden er bommen uitgeworpen. Eén ervan kwam terecht op het huis van de familie Desmet in de toenmalige Statiestraat (nu de Basiliëkstraat), iets hoger dan waar zich nu de toegang tot de parking van Delhaize bevindt. Het bevond zich naast de Villa Ricordo (naast de Zenne), waar Duitse hogere officieren logeerden. De ouders Edouard Desmet en Léonie Van Lier, die zich nog in de keuken bevonden, kwamen er met wat schrammen van af. De 5 kinderen, Gustaaf (27 jaar), Louis (21 jaar), Emiel (15 jaar), Helena (24 jaar) en Paulina (23 jaar), die al in bed lagen, kwamen allen om. Emile werd door de slag zelfs op straat gekatapulteerd.

De lijken werden opgebaard in de grote zaal van het stadhuis, waar burgemeester Charles Nerinckx op de dag van de begrafenis (23 juli) een toespraak hield. Vandaar trok men in stoet naar de Sint-Martinuskerk. Veertig vrijwilligers droegen de lijkkasten en 25 priesters waren aanwezig bij de lijkdienst. Het ongeval werd nooit volledig opgehelderd. Volgens sommigen was het een Engels, volgens anderen een Frans bombardementsvliegtuig. Wilde men de Duitse troepenconcentraties in het Halse station treffen? Of de Duitse hogere officieren in de villa van Pêtre? Bovendien hadden beide gebouwen een torentje, dat eventueel een oriëntatiepunt kon zijn. Enkele maanden later zou Halle eindelijk vrede kennen.

Achtergelaten munitie

Ook achtergelaten munitie kan gevaarlijk en zelfs dodelijk zijn. Jean-Baptist en August Wijns, dertien en twaalf jaar oud, speelden op 6 december samen met een pak vriendjes met achtergelaten munitie. De obus, waarmee ze vuurwerk wilden maken, ontplofte...

Eten

Elke dag te eten hebben in de oorlog was niet gemakkelijk. Hoe langer de oorlog duurde, hoe minder voedsel er beschikbaar was. Duitse soldaten eisten vaak eten op of namen dieren in beslag. De mannen die het land bewerkten, vochten nu mee of werkten verplicht voor de Duitsers. Veel geld om eten te kopen was er ook niet. Sommige etenswaren waren niet meer te verkrijgen of werden veel te duur. Daarom moesten mensen creatief aan de slag. Ze maakten bijvoorbeeld wafels met aardappelen.

Vrij snel werden door de gemeenten steun- en voedselcomités opgericht. Andere landen zoals Amerika stuurden goederen en rijke burgers organiseerden steun voor mensen die het moeilijk hadden. Deze comités zorgden voor een eerlijke verdeling van de goederen en reikten voedselbonnen uit waarmee burgers eten konden kopen. Er waren bonnen voor alle soorten voedsel, zoals aardappelen, melk, soep of vlees. Scholen organiseerden een soepbedeling voor de leerlingen en ook voor baby's werd al eens iets extra's voorzien. Kinderen werden namelijk veel sneller ziek, omdat ze niet genoeg te eten kregen. Wie geluk had, kreeg af en toe van een Duitse soldaat wat lekkers uit de legerkeukens toegestopt. Om Amerika te bedanken voor de goederen en het voedsel maakten veel scholen een klasfoto met een hulde aan Amerika.

De honger zorgde er voor dat boeren hun gewassen meer in de gaten moesten houden, want dieven stalen steeds vaker voedsel of vee. Soms werd er een zogenaamde 'nachtwachter' opgericht, dit waren mensen die 's nachts een oogje in het zeil hielden.

Hulp- en voedingscomités in Pajottenland en Zennevallei

Tijdens de oorlog was er te weinig voedsel voor iedereen. Uit vrees voor plunderingen en om de bevolking te helpen, organiseerden gemeenten en rijke burgers hulp voor dorpingen met honger. Er werd gratis soep en voedsel uitgedeeld. Veel inwoners - zoals weduwen, wezen, vluchtelingen of zuigelingen - maakten gebruik van deze plaatselijke hulpcomités. Deze comiteiten stonden in voor de eerlijke verdeling van de rantsoenen. Ook vanuit Amerika kwam er hulp. De hulpcomités verdeelden de levensmiddelen die Amerika naar België stuurde. Hiervoor brachten heel wat bewoners een hulde aan Amerika.

Ook in onze regio waren er heel wat voedselcomiteiten opgericht. Hieronder vind je foto's van deze hulpacties.

Soepbedeling op school, Ruisbroek, 1917 (detail)

Julia was vier jaar en woonde in Dilbeek.

Dagboekfragment

Julia | Rijst met chocolade

“Toen de oorlog gedaan was, woonden er enkele Franse soldaten in ons huis. Ze hadden in onze serre achter het huis een keuken gemaakt. Zo konden ze de andere Franse soldaten eten geven. Elke avond kregen wij ook iets te eten. Dit was meestal heel lekker, vooral de rijst met chocoladesaus! De Fransen zijn niet zo lang gebleven. Jammer, want ze konden heel goed koken!”

Dagboekfragment

Sylvère | Soep voor de vluchtelingen

“In Herne kregen alle vluchtelingen soep van het vluchtelingencomité. We moesten die elke dag gaan ophalen op 10u. Je moest niet bang zijn om onderweg te morsen want de soep was meestal zo dik als ‘stoovers’. De ene dag was het erwtensoep, maar de erwten waren dan zo hard, dat je je mond moest dichthouden of ze zouden eruit springen. Op zaterdag was het de beste dag: dan was het soep met soepvlees, Amerikaans diepvriesvlees.”

Sylvère is twaalf wanneer de Eerste Wereldoorlog uitbreekt.

Aardappelrantsoen in Dilbeek

Voedselbedeling Schepdaal 1915
(Collectie H. Broeckx).

Dilbeek werd al snel als bezet gebied beschouwd door de Duitse troepen. Grote bombardementen gingen dus aan Dilbeek voorbij, maar de jaren van de 'Grote Oorlog' lieten wel degelijk hun sporen na. De mannen gingen naar het front, maar ook voor de thuisblijvers veranderde het dagelijkse leven aanzienlijk. Zo maakte de Spaanse griep heel wat slachtoffers en bleven scholen gedurende lange perioden dicht. De meest ingrijpende verandering was wellicht de armoede en hongersnood. De gemeenteraad van Dilbeek besloot in 1916 een aardappelrantsoenering in te voeren. In de daaropvolgende jaren werd de sfeer steeds grimmiger en bewaakten burgerwachten zelfs de velden tegen diefstal.

Dagboekfragment

Sylvère | Brabantse pap

"Intussen was het middag geworden. Honorine had voor een maaltijd gezorgd: botermelk gemaakt van karnemelk en brood, niet onze pap zoals wij die gewoon waren. Met lange tanden aten we die Brabantse pap op, in de hoop dat we daar nooit meer van zouden moeten eten. Dan kregen we aardappelen, melksaus en gekookt varkensvlees en dat was aanzienlijk beter. Intussen was Honorine maar aan het praten en vragen aan het stellen, maar met de beste wil van de wereld konden we er niets van begrijpen op dat moment."

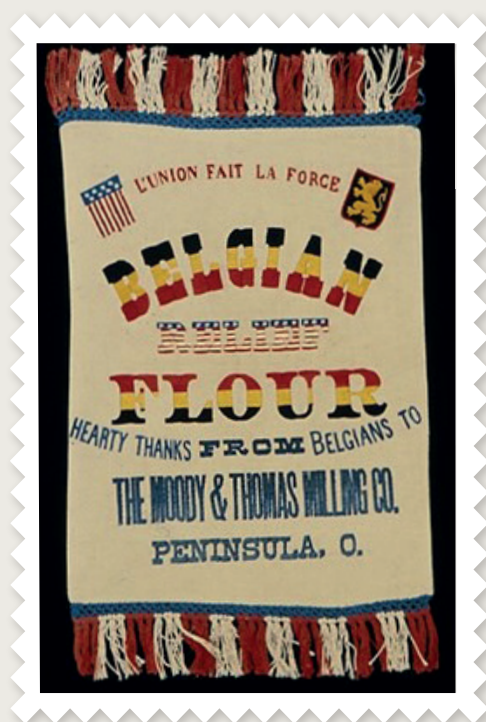
Sylvère is twaalf wanneer de Eerste Wereldoorlog uitbreekt.

Versierde meelzakken

De *Commission for relief in Belgium* was een Amerikaanse organisatie die zich bezig hield met de voedselbedeling in België. Deze organisatie verscheepte gedurende haar actieve hulpverlening, niet minder dan 428.104 ton meel naar België. Het werd in de Amerikaanse bloemmolens verpakt in katoenen meelzakken, voorzien van een specifieke opdruk die de oorsprong van de bloem vermeldde. Er werd zorgvuldig gecontroleerd wat met de katoenen zakken gebeurde. Zo wilde men bijvoorbeeld vermijden dat ze zouden worden gevuld en doorverkocht met minderwaardige bloem. Daarom werden de lege zakken verzameld en ter beschikking gesteld van scholen, naaiateliers, kloosters en kunstenaars. Professionele naaischolen gebruikten de zakken voor de naai-, borduur- en kantklossen. De naaiateliers in de grote steden, die werklozen tewerkstelden, vervaardigden uit deze zakken nieuwe kleren of herstelden er kapotte of versleten kledij mee. Verder werden er ook kussens, tassen en andere functionele voorwerpen uit vervaardigd.

Uit dankbaarheid

Heel vaak werden de zakken op een kunstige wijze met borduursels versierd als dank voor de voedselhulp die de Amerikanen boden. Meestal werd de opdruk van de staat of stad, het molenlogo en de Belgische en Amerikaanse vlag in fijn borduurwerk aangebracht. De versierde zakken werden verzameld en in België, Engeland en de Verenigde Staten verkocht bij het werven van fondsen voor de voedselhulp. Heel wat kunstwerkjes werden geschonken aan de leden van de *Commission for Relief in Belgium*, uit dankbaarheid voor hun inzet voor het Belgische volk.

Versierde meelzak Leerbeek

De Amerikaanse steun werd in onze streken enorm gewaardeerd. Om blijk te geven van die waardering, werden de meelzakken waarin het voedsel arriveerde vaak mooi versierd. Op deze foto zie je een versierde meelzak uit Leerbeek. Het thema van de decoratie is opnieuw de hulde aan Amerika.

Dagboekfragment

Celine | Verborgen eten

"Gisteren is mijn papa op bezoek geweest in het internaat. Hij vertelde dat er weer Duitse soldaten logeren op de hoeve. Ze slapen in de kamer met de nis. In deze nis verbergen mijn ouders aardappelen en graan die ze niet aan de Duitse soldaten gegeven hebben. Gelukkig staat er een kast voor deze nis zodat de soldaten het niet kunnen zien. Ik vind het wel grappig te weten dat de Duitse soldaten slapen in een kamer met 'verborgene eetwaren'."

Celine was negen jaar toen de Duitsers de oorlog verklaarden aan België. Ze woonde in een grote hoeve nabij Asse.

Dagboekfragment

Aline | Smokkelen

"Door de oorlog was er nooit genoeg eten te vinden. Ook mijn tante Rosalie, kloosterzuster in Geraardsbergen, schreef naar papa dat ze vaak honger leden. De Duitsers bewaakten echter de grens tussen Vlaanderen en Brabant.

Papa had echter een plan! Hij stuurde me, samen met vijf vriendinnen, op pad naar Geraardsbergen, met onze boekentas op de rug. Zo leek het alsof we naar school stapten, staken we vlot de grens over naar Oost-Vlaanderen, maar eigenlijk smokkelden we eten. Bovendien kende ik de weg, omdat ik al vaker 'tante nonneke' was gaan bezoeken. Spannend hé!"

Aline woonde tijdens de oorlog met haar gezin in het gehucht Zwartschaap, in Gooik.

Jozef, 13 jaar oud toen de Eerste Wereldoorlog startte, woonde in Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek (Roosdaal).

Dagboekfragment

Jozef | Betraapt

"Op een avond werd ik door mijn ouders op pad gestuurd met de hondenkar, om een zak tarwe naar de molen aan de Oude Geraardsbergsebaan te brengen. Hij zou de tarwe malen en ons op die manier meel voor brood bezorgen. Extra eten dat we hard nodig hadden door die rotoorlog! We gingen natuurlijk altijd 's nachts om spiedende Duitse ogen te vermijden.

Die avond hoorde ik echter plots in de verte een Duitse patrouille naderen. Ik wilde natuurlijk liever niet betraapt worden met ons graan, dus ik reed snel de hondenkar de struiken in. Maar wat moest ik met de hond doen? Ik had al snel het idee om mijn broekriem rond de muil van het dier te binden en wachtte af tot de patrouille voorbijliep. De Duitsers verdwenen zonder iets op te merken en ik kon mijn weg probleemloos verderzetten. Oef!"

Dagboekfragment

Margriet | Pensen

"Samen met mijn zus Amandine en af en toe mijn mama Miene Buys gingen we tijdens de oorlog soms op bezoek bij mijn grootmoeder Bavegems in Prindaal, bij Meerbeke. Dit lag in de provincie Oost-Vlaanderen en de grens werd dus bewaakt door Duitse soldaten. Oost-Vlaanderen lag namelijk dicht tegen het front en stond onder zwaardere controle dan wij.

Op een keer hadden ze bij meter thuis een varken geslacht. Mijn zus en ik dachten al aan enkele lekkere maaltijden en verstopten pensen en koteletten onder onze kleren. Grootmoeder trok mee tot aan de grenspost en leidde de wachten af zodat wij rustig konden doorlopen. Blijkbaar had ze haar rol goed gespeeld, want één van de soldaten vertelde ons achteraf dat hij zich heel kwaad had moeten maken tegen meter. Wij waren gewoon heel blij dat we de volgende weken nog eens goed konden smullen!"

Margriet woonde 100 jaar geleden in Gooik, maar ging vaak op bezoek bij haar grootmoeder 'Meter Bavegems'.

Clemence is 15 jaar wanneer de oorlog uitbreekt.

Dagboekfragment

Clemence | De oorlog grondig beu

"De oorlog duurt voor mij veel te lang! Ons gezin heeft honger, net als de andere mensen in Hekelgem. Mama is tijdens de oorlogsjaren al 40 kg vermagerd! Toch denk ik dat het in de grote steden nog veel erger is. Regelmatig komen er hier sjofel geklede Brusselaars langs die bijna smeken om een kilo aardappelen. Ik heb met hen te doen! Om helemaal naar hier te komen moeten ze vier uur stappen, en dan nog vier uur terug. Dat weet ik heel goed, want wanneer ik mijn tante Eugénie ga bezoeken in Koudenberg stap ik vier uur aan een stuk, zonder te slenteren. De Duitsers willen bijna geen openbaar vervoer toestaan. Ik ben de oorlog grondig beu!"

School

Op 19 mei 1914 werd de leerplicht ingevoerd, vanaf het jaar waarin kinderen zes werden. Oorlog of niet, de lessen gingen dus gewoon door. Hoewel... makkelijk was het niet. Doordat het Duitse leger af en toe klaslokalen gebruikte, gingen de lessen vaak door op een andere plek. Tenminste, als er nog een leerkracht te vinden was. De meeste mannen werden opgeroepen om te gaan vechten of werden verplicht aan het werk gezet door de bezetter. Vrouwen en nonnen werden dan weer ingeschakeld als verpleegster.

In het Pajottenland en de Zennevallei viel dit allemaal mee en de meeste scholen bleven open tijdens de oorlog. In 1917 werd in Gooik zelfs voor de Geluwse vluchtelingen onderwijs georganiseerd.

Toch waren de klassen kleiner dan vóór de oorlog. Af en toe waren de scholen ook gesloten, zoals met de tyfusepidemie in 1915 of met de griep epidemie in 1918. Ook het gebrek aan kolen, de aankomst van vluchtelingen en de doorreizende troepen zorgden ervoor dat de scholen in 1918 gedurende lange perioden gesloten waren. Veel kinderen bleven ook thuis om te helpen met werken... Elke frank was namelijk nodig om voedsel, kledij... te kunnen kopen. En de leerlingen uit de hoogste klassen, die werden gemobiliseerd voor het front!

Dagboekfragment

Frans | Naar school in Gooik

"We zijn nu al negen maanden in Gooik. Meester Aloïs, meester Hugo en meester Oswald hebben hier in Gooik een school opgericht. Zij geven ook les aan ons. Hier gaan alle kinderen die uit Geluwe gevlucht zijn naar school. Ik heb hier al veel vrienden gemaakt."

Frans is 12 jaar wanneer hij met zijn gezin wegvlucht uit Geluwe en in Gooik terecht komt.

"Gisteren heeft een fotograaf een foto gemaakt van ons. We hebben allemaal onze mooie kleren aan en kijken heel serieus. Ik sta vanvoor op de eerste rij aan de linkerkant naast Pol. Mijn broers staan ook op de foto."

Dagboekfragment

Marie | Postkaarten

"Wees gerust lieve mama, ik ben hier veilig, ik heb veel vriendinnen en door te studeren kan ik de vreselijke beelden van het bombardement uit mijn hoofd zetten. Wanneer ik de postkaarten bekijk van onze verwoeste stad en bedenk dat papa daar onder één van de ingestorte gebouwen ligt, dan zie ik het soms niet meer zitten. Maar wanneer ik in de les zit en oefeningen op de grammaire en vocabulaire aan het maken ben of opstellen moet schrijven, dan kan ik daar helemaal in opgaan. Ik wil Frans leren en Latijn en Engels... ik wil alles wat rondom mij gebeurt noteren en er verhalen mee maken. Ik zou later graag voor de krant gaan schrijven of boeken of toneelstukken maken."

Marie verbleef tijdens de oorlog in het internaat in Roosdaal, op den Dries bij Ledeberg.

Hulde aan Amerika

Gemeenteschool Sint-Martens-Bodegem,
Dilbeek – schooljaar 1917-1918
(collectie Heemkring Bodeghave).

Foto: Hulde aan Amerika,
Sint-Gertrudis-Pede, Dilbeek
(collectie Marcel Leys).

Foto: Gemeenteschool Dilbeek,
2A (collectie Marcel Leys).

Alenaschool 3A Dilbeek
(collectie Marcel Leys).

Gemeenteschool Dilbeek,
schooljaar 1917-1918
(collectie Marcel Leys).

Om de voedseltekorten op te vangen, doneerden de Verenigde Staten voedsel dat via Engeland naar België werd getransporteerd. Zo kregen onze hongerige dorpingen soms havermout en spek. Er stond ook blik op het menu, zoals zalm, 'Campbell's beans' en tomaten. Tijdens en na de oorlog brachten tal van klasfoto's hulde aan Amerika. Je ziet enkele klasfoto's uit Dilbeek, Drogenbos, Beersel, Sint-Pieters-Leeuw, Gooik en Halle. Zie je de gelijkenissen? Op veel foto's zien we de Amerikaanse vlag, een 'dank'-bordje en portretten van koning Albert I en koningin Elisabeth.

Gemeenteschool
Schepdaal 3A in
1914-15 (collectie
Marcel Leys).

Hulp- en voedingscomités in Pajottenland en Zennevallei

Tijdens de oorlog was er te weinig voedsel voor iedereen. Uit vrees voor plunderingen en om de bevolking te helpen, organiseerden gemeenten en rijke burgers hulp voor dorpingen met honger. Er werd gratis soep en voedsel uitgedeeld. Veel inwoners - zoals weduwen, wezen, vluchtelingen of zuigelingen - maakten gebruik van deze plaatselijke hulpcomités. Deze comiteiten stonden in voor de eerlijke verdeling van de rantsoenen. Ook vanuit Amerika kwam er hulp. De hulpcomités verdeelden de levensmiddelen die Amerika naar België stuurde. Hiervoor brachten heel wat bewoners een hulde aan Amerika. Ook in onze regio waren er heel wat voedselcomiteiten opgericht.

Foto: Soepbedeling op school, Ruisbroek, 1917 (detail).

Op de speelplaats - Heikruis

Deze foto's zijn gemaakt nog vóór het begin van de oorlog op de speelplaats van de internaatschool in Heikruis, een deelgemeente van Pepingen. Je ziet dat er een twee speelplaatsen zijn: één voor de kleinere en één voor de grotere kinderen.

Vrije tijd

Enmaal ons land bezet werd, viel België onder Duits bestuur. Nieuwe regels werden bekend gemaakt, die zeer strikt moesten worden gevolgd. Al die regeltjes waren bedoeld om de bevolking onder controle te houden of om te laten zien wie nu de macht had. De Duitsers deden hun best om zo veel mogelijk te verbieden. Samenkomsten werden verboden, theater en filmvoorstellingen konden enkel met speciale toestemming, het bezit van een fototoestel was niet toegestaan, muziek maken in het openbaar mocht niet langer, een sluitingsuur en/of avondklok werd ingesteld.

Toch vonden de Belgen tijd voor aangename momenten. Kaatsen, voetballen, turnen, bollen... sporten deed iedereen even de ellende van de oorlog vergeten. Ten voordele van krijgsgevangenen of andere goede doelen werden er wel toneelopvoeringen toegelaten, met strenge controle door Duitse soldaten. Duivenliefhebbers moesten dan wel verplicht hun dieren inleveren, uit angst voor spionage, maar kaarten op café zorgde voor de nodige ontspanning. Communies en huwelijken werden - met mate - nog steeds gevierd. En kinderen... die speelden gewoon verstoppertje of soldaat.

Toneel in Ledeberg

Het toneelgezelschap van de Kasjers speelde eind 1917 ten voordele van de krijgsgevangenen. Het moet een enorm succes geweest zijn, want er was een opbrengst van 1.800 frank, een zeer groot bedrag in die tijd.

Kaartspel

Natuurlijk blijven mensen zoeken naar manieren om de dagelijkse zorgen even te vergeten, bijvoorbeeld met een eenvoudig kaartspel.

Marie verbleef tijdens de oorlog in het internaat in Roosdaal, op den Dries bij Ledeberg.

Brief van Marie aan haar mama - Kaatsen

Lieve mama,

De laatste weken is het hier rustig. De mensen proberen het leven tijdens de oorlog toch wat aangenaam te maken. Vooral op zondag gebeurt er van alles! De laatste tijd spelen ze hier een eigenaardig balspel: het kaatsen!

Ze trekken op een plein of op het gras een lijn en ze beginnen met een balletje heen en weer te gooien. Ook hier op de Dries doen ze dit soms en wij mogen dan gaan kijken. We blijven dan goed bij elkaar en uit de buurt van de schreeuwende mannen die de spelers aanmoedigen. Ik denk dat de mensen tijdens deze spelen de oorlog toch even vergeten.

De winnaars van het kaatsen krijgen flessen Lambik. Angelique heeft me dat bier eens laten proeven. Vreselijk! Ik begrijp niet hoe ze zo iets naar binnen krijgen.

Soldaatje Spelen

Hoewel het oorlogstijd is, proberen kinderen zich te amuseren en fantaseren ze over andere dingen. 'Soldaatje' spelen kon natuurlijk ook! Met verkleedkledij en speelgoedwapens doen kinderen alsof ze soldaat zijn.

Dagboekfragment

Maurice | Soldaatje spelen

"Hier in Bellingen spelen we soms "soldaatje". We staan dan in kolommen van twee en gebruiken stokken als wapen. Gisteren hebben we de jongens van Beert aangevallen. Wij waren het sterkst! We zongen van "Koperen top, pas maar op!""

Maurice is 8 jaar oud in 1914 en woonde in Bellingen.

Dagboekfragment

Maurice (vervolg)

"Het is nu 8 december 1917 en de oorlog is nog altijd niet gedaan. Het sneeuwt heel veel en het wordt steeds kouder en kouder. Maar eigenlijk vind ik de winter heel leuk... we vechten met sneeuwballen en we kunnen glijden met een wagentje dat papa heeft gemaakt. Gisteren is Miele in het water gevallen! Het ijs deed KRAK en hij viel er in! Hij was wel heel ziek daardoor. Hij had een longontsteking en heeft acht dagen in bed gelegen.

Maar de winter is niet altijd even gemakkelijk. De steenkool was bijna op dus zijn de boeren steenkool gaan halen in de koolmijn 'Bois le Duc'. Ze waren één dag onderweg en hebben één dag moeten aanschuiven! Die steenkool verdelen ze onder de bewoners van Bellingen. Er is een comité dat alle steenkool verdeelt onder alle gezinnen."

Op de speelplaats in Heikruis

Deze foto's zijn gemaakt nog vóór het begin van de oorlog op de speelplaats van de internaatschool in Heikruis, een deelgemeente van Pepingen. Je ziet dat er een twee speelplaatsen zijn: één voor de kleinere en één voor de grotere kinderen.

Dagboekfragment

Marie-Louise | De Kesterheide

“Vandaag zijn we met de hele familie naar Kester geweest, dat is een deel van Gooik. Op de Kesterheide staat de IJzeren man. Dat is een ijzeren stolp met een meetpunt. De Kesterheide ligt op het hoogste punt van het Pajottenland. Van hier kan je veel zien. Hoewel het oorlog is, was het toch wel een mooi zicht.”

Marie-Louise vluchtte in 1917 uit Geluwe naar Gooik. Daar logeerde ze met haar familie bij een ander gezin. Haar papa was kleermaker.

Carnaval afgeschaft?

Het bericht om carnaval in Halle tijdelijk uit te stellen, werd uitgevaardigd op 2 februari 1915. Net voor de oorlog werden alle festiviteiten rond carnaval opgeschort.

Veel Halse verenigingen zagen zich tijdens de oorlogsjaren genoodzaakt hun activiteiten stop te zetten. Soms werden ze door de Duitse bezetters verboden, zoals het carnaval en de Paasprocessie in Lembeek, die moest uitgaan zonder paassoldaten. Sommige verenigingen zagen dan net het levenslicht als een soort tijdverdrijf waar men nood aan had. Zo is bijvoorbeeld de voetbalclub Avenir Lembeek ontstaan in volle oorlog.

Kledij

Tijdens de oorlog hadden niet alleen soldaten een speciaal uniform, ook de kledij van vele burgers en kinderen veranderde tijdens de oorlog. Want niet alleen voedsel was schaars, ook kledij was niet eenvoudig te vinden. Families sprongen creatief om met de kleren die er nog waren en maakten vaak nieuwe kledij uit oude stoffen. Voor speciale gelegenheden - zoals de zondagsmis, een communie of voor een foto - trokken mensen hun mooiste kleren aan.

Dagboekfragment

Sylvère | Kledingstukken uit Amerika

"Er was een 'komiteit' opgericht. Het stond langs de weg Edingen-Vollezele. Ze moesten er iedere dag de vluchtelingen voorzien van soep, brood, vlees, Amerikaans smout, varkensvlees en kledingstukken uit Amerika. Met dat laatste moesten we soms wel lachen. We konden er vaak met zijn tweeën in! Ze dachten daar waarschijnlijk dat alle mannen en vrouwen hier meer dan honderd kilo wogen..."

Sylvère is twaalf wanneer de Eerste Wereldoorlog uitbreekt.

Maurice is 8 jaar oud in 1914 en woonde in Bellingen.

Dagboekfragment

Maurice | Klompen

"Er zijn geen schoenen meer! Bijna alle mensen in Bellingen dragen dus klompen. Er zijn gelukkig verschillende soorten klompen: mannenblokken, holleblokken en fijne blokken voor de vrouwen. De vrouwen hebben vaak ook versierde klompen. Er zijn dan tekeningen in het hout gegrift. Mijn papa zei dat de twee klompenmakers heel goede zaken kunnen doen hierdoor."

Marie-Louise vluchtte in 1917 uit Geluwe naar Gooik. Daar logeerde ze met haar familie bij een ander gezin.

Dagboekfragment

Marie-Louise | Zondag

"Het is zomer! Enkele dagen geleden maakten we een foto in de boomgaard van het gezin De Leener waar we wonen. Mijn mama en mijn broers Gerard en Joseph staan ook op de foto. We hebben voor deze foto onze mooie zondagse kleren aangedaan."

Dagboekfragment

Petrus | Engelse kleren

Petrus vluchtte samen met Joseph en Petrus uit Wambeek richting Engeland.

"Petrus, Joseph en ik zijn nu al enkele maanden in Engeland. Ik denk dat het een goede beslissing was om te vluchten uit Wambeek. We hebben het hier goed. Zuster Candide is heel vriendelijk voor ons en zorgt ervoor dat we hier goed kunnen leven. We slapen in een kamer bij een hoofdleerkracht en werken op verschillende Engelse kastelen. We krijgen ook Engelse les. We gaan ook iedere dag naar de mis. Joseph is er zelfs misdienaar.

Gisteren toonde zuster Candide ons een tekening. In haar dagboek had ze een tekening gemaakt van mij. Er stond bij geschreven "Een Wambeeksche Engelsche boy". Ze zei dat we er als Engelse jongens uitzien, met onze korte broek en lange kousen. We hebben toen ook muziek gespeeld op onze fluit. Blijkbaar zijn we hier goed in, want er bleven enkele voorbijgangers luisteren."

Geld verdienen

Creatief zijn om geld te verdienen, is van levensbelang in een oorlog. Het dagelijkse leven dat je gewoon bent, is helemaal stil gevallen, winkels moeten sluiten, papa's moeten gaan vechten... dus dan moet je als kind ook je bijdrage leveren. Dat kan je doen door dingen te verkopen, te helpen in een fabriek, schoenen te poetsen... noem maar op. Alles wat een beetje geld in het laatje brengt, is welkom. Want omdat er van alles veel te weinig is, kost het natuurlijk allemaal veel meer.

Dagboekfragment

Sylvère | Koeien en varkens

"We hadden zoveel verhalen over geweld gehoord, dat mijn ouders besloten om te vluchten bij het begin van de oorlog. Een goede week later keerden we al terug naar ons huis in Dadizele. Een van de buurjongens kwam zeggen dat onze koeien bij hen stonden. Ze hadden gedaan alsof het de koeien van hen waren, zodat de Duitsers ze niet zouden meenemen. Met onze varkens was het minder goed afgelopen. Die waren afgemaakt in een weide naast de haag. De Duitsers hadden er de vier hespen afgesneden, en lieten de rest rotten. Vier mooie varkens van 100 kg elk, die we hadden kunnen verkopen aan een frank per kilo. Wat een verlies!"

Sylvère is twaalf wanneer de Eerste Wereldoorlog uitbreekt. Hij woont op de Dadizeelse wijk 'De Deizelhoek', dat is in West-Vlaanderen waar veel gevochten werd. In oktober 1917 krijgt zijn gezin het bevel tot verplichte vlucht. Ze belanden uiteindelijk in het landelijke Herne en blijven er tot het einde van de oorlog wonen. Nadien keert de familie terug huiswaarts.

Noodgeld

Al vanaf het begin van de oorlog hadden gemeenten financiële problemen. Normale leningen waren niet mogelijk en zo een 600-tal gemeenten gingen dan maar zelf geld drukken: het 'noodgeld'. Meestal nam dit de vorm aan van papiergeld, maar soms waren het ook metalen munten. Dit noodgeld was eerst bedoeld voor gemeentelijke lasten, maar werd later ook gebruikt voor andere levensmiddelen en goederen. Afhankelijk van gemeente tot gemeente gaven ze dit noodgeld een andere naam: soms noemden ze het bons, gemeentebons, pasmuntbons... Dit noodgeld was enkel geldig binnen de gemeente. Hier en daar werden ze, dankzij een onderling akkoord onder de gemeentebesturen, ook in andere gemeentes aanvaard.

(Bij)geloof

Waar ga jij naartoe als je het even allemaal niet meer weet? De mensen die 100 jaar geleden plots te horen kregen dat het oorlog was, zochten steun in de kerk. Gezinnen gingen toen nog veel vaker naar de mis en de pastoor was een belangrijke figuur in het dorp. Toen het plots oorlog werd en mannen, nonkels en grote broers gingen vechten, werd al eens voor een veilige terugkeer of een snel einde van de strijd gebeden. In sommige gemeenten werden de processies, zoals de Mariastoet in Halle, bijzonder populair.

Felix en Jozef-Karel bidden om een behouden terugkeer van hun oudere broer Jan-Baptist (foto genomen op de Borredam in Ternat).

Dagboekfragment

Maurice | Rozenhoedje

"De oorlog duurt nu al enkele maanden. We bidden iedere avond een rozenhoedje voor de soldaten. Dat is een gebed met een paternoster. We bidden zodat ze terug naar huis komen. Ook veel andere families hier bidden voor de soldaten die zijn vertrokken. Toch heb ik vandaag in het dagblad gelezen dat er drie soldaten uit Bellingen zijn gestorven...

Morgen is het zondag en dan gaan we naar de hoogmis. Dan kunnen we de "Zondagsvriend" kopen. Dit is een ander dagblad dan "Nieuws van de dag". Ik hoop dat we ook eens goed nieuws kunnen lezen over de oorlog."

Maurice is 8 jaar oud in 1914 en woonde in Bellingen.

Dagboekfragment

Sylvère | Vluchtelingenmis

“Om 9 uur was er de speciale mis voor ons. De ‘vluchtelingenmis’ noemden de Brabanters dat. Die werd voorgegaan door Pater Louis Dobbeleer, kapucijn van het klooster van Izegem. Iedere zondag is er voor de kerkdeur een vergadering met de andere vluchtelingen uit Dadizele. Het is altijd leuk om elkaar weer te zien. Tegen het moment dat we zijn uitgepraat, is de mis vaak al halfweg. Tja... er moest toch een woordje gebabbeld worden over de voorbije week.”

Sylvère is twaalf wanneer de Eerste Wereldoorlog uitbreekt.

Dagboekfragment

Pastoor Petrus | Parochianen in Liedekerke

“In het begin van de oorlog hadden de parochianen heel veel vertrouwen in het gebed. De processie van Onze-Lieve-Vrouw Ter Muylem ging door en heel veel mensen namen deel. Op zondag ging de processie naar de Kapellekes van Muylem. Tot 5000 mensen van de parochie en van de omtrek namen er deel aan. Elke dag zelfs kwamen processies en optochten van andere gemeenten aan de kapel van Muylem bidden.

[...] In het begin van de oorlog werden de Goddelijke diensten in de kerk buitengewoon goed bijgewoond, zowel in de week als 's zondags. De communiën stegen van dag tot dag. In het jaar 1915 werden er 89 700 communiën uitgedeeld. Dit was ook het hoogste getal dat er bereikt werd.”

Pastoor Petrus De Smedt (1851-1920) bracht verslag uit over de kerk in zijn gemeente Liedekerke.

Communies

Ook tijdens de oorlog deden heel wat kinderen hun (plechtige) communie.
Op 6 april 1919 deden ook enkele vluchtelingkinderen hun communie in Herne.
Zij waren net als Sylvère gevlucht uit Dadizele.

Hier zie je Frans
op de dag van zijn
plechtige communie op
27 juli 1917 in Gooik.

Hier zie je het
communiekaartje en
de foto van Maurice.
Hij deed op 17 maart 1918
zijn plechtige communie
in Drogenbos.

Dagboekfragment

Julia | Mijn plechtige communie

“Vorige week heb ik mijn plechtige communie gedaan. Ik droeg een lang kleed met versieringen in het wit en had ook een kruisje aan. Ook Frans heeft zijn communie gedaan. Hij woont nu al bijna een maand bij ons. Frans en ik hebben ook geposeerd voor de foto. Dat was leuk en ik ben benieuwd om de foto te zien.”

Julia woonde in Gooik tijdens de oorlog.
Ze was 9 jaar toen de oorlog begon.

Herdenken

Op 11 november herdenken we ieder jaar de wapenstilstand. In 1918 werd er op die dag de Duitse capitulatie ondertekend. Dit is de 'overgave' van Duitsland, een verklaring dat het leger stopt met vechten. Iedereen was blij dat de lange oorlog gedaan was en daarom organiseerde men vredestoeten en vredefeesten. Ter nagedachtenis van de oorlog en de vele slachtoffers werden er ook oorlogsmonumenten opgericht.

Ook vandaag denkt men nog veel terug aan deze oorlog. Ondanks dat het al meer dan 100 jaar geleden is dat de oorlog begon, wordt de oorlog nog jaarlijks herdacht.

Vredefeesten in Gooik

Deze versierde wagen deed mee aan de bevrijdingsstoet in Gooik op zondag 4 juli 1920. De wagen werd getrokken door vier paarden en bereden door drie soldaten. Deze stoet was er om de vrede na de Eerste Wereldoorlog te vieren. Die dag kreeg de fanfare in Gooik ook een andere naam: 'Fanfare De Vrede'.

Vredefeesten in Ternat

Op deze foto zien we ook veel kinderen.
Achteraan staat er een wagen van de stoet.

Net als in vele andere gemeenten, organiseerde ook Ternat in 1920 de vredefeesten. De gemeente had beslist om een monument op te richten voor de militaire en de burgerlijke slachtoffers. Het monument werd geplaatst naast het oude kerkhof, dicht bij de kerk. Dit monument werd op 22 en 23 augustus tijdens de vredefeesten ingehuldigd. Tijdens de feesten was er een stoet, een herdenkingsmis, een feestmaal en een concert.

Index gemeenten

Affligem (+Terafene):	12, 13
Beersel:	35
Dilbeek:	11, 15, 26, 27, 34, 35
Drogenbos:	35, 49
Galmaarden (+ Tollembeek, Vollezele):	8, 43
Gooik (+Leerbeek, Kester):	7, 12, 19, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 42, 44, 49, 50
Halle (+Lembeek):	23, 35, 42, 47
Herne:	16, 18, 26, 45, 49
Lennik:	7
Liedekerke:	16, 22, 48
Pepingen (+Heikruis, Bellingen):	10, 37, 40, 41, 43, 47
Roosdaal:	11, 16, 21, 30, 33, 39
Sint-Pieters-Leeuw (+Ruisbroek):	25, 35, 36
Ternat (+Wambeek):	6, 17, 44, 47, 51

Colofon

Deze brochure kwam tot stand naar aanleiding van de website www.kindereninbezetgebied.be. De informatie van de website werd voor onze regio offline gehaald en deels in deze brochure overgenomen.

Redactie: Cultuurregio Pajottenland en Zennevallei

Vormgeving: www.beodesign.be

Foto's: Privé, gemeentelijke en heemkundige collecties uit Pajottenland en Zennevallei. Voor meer info contacteer Cultuurregio Pajottenland en Zennevallei

Uitgever: Cultuurregio Pajottenland en Zennevallei, Molenstraat 102, 1700 Dilbeek